

Olszewski, Mieczysław

"Adwent" w liturgicznej tradycji Kościoła prawosławnego

Studia Teologiczne 4, 79-90

1986

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

Ks. Mieczysław Olszewski

„ADWENT“ W LITURGICZNEJ TRADYCJI KOŚCIOŁA PRAWOSŁAWNEGO

Treść: Wstęp; I. Powstanie Święta Bożego Narodzenia; II. Powstanie postu bożonarodzeniowego; III. „Adwent“ według prawosławnych ksiąg liturgicznych; IV. Wymowa postu bożonarodzeniowego.

WSTĘP

Pokuta i nawrócenie należą do istotnych wymogów religii chrześcijańskiej. Jednak pokuta może być rozumiana bardzo szeroko. Na złożoność pojęcia pokuty zwraca także uwagę Jan Paweł II w adhortacji apostolskiej *Reconciliatio et Paenitentia*, w której mówi, że zgodnie z ukazywaną przez synoptyków pokutą jest ona wewnętrzną przemianą serca, za czym powinna iść, według papieża, także przemiana życia, która się dopełnia w owocach pokuty godnych nawrócenia. Oznacza to w życiu chrześcijanina ascezę, to jest konkretny i codzienny wysiłek i wyraża się on w aktach i czynach pokutnych.¹ Do czynów pokutnych w sensie religijnym należy z konieczności także zaliczyć praktykę postu. Wyrzekanie się pokarmów, jak i inne formy osobistych a dobrowolnych wyrzeczeń znane są w Kościele od zarania jego istnienia. Sama praktyka postu była w różnych epokach historycznych bardzo zróżnicowana, były różne wymagania, jak też miały one wieloraką wymowę religijno-ascetyczną. Przepisy, dotyczące zachowywania postów, wchodziły w ramy dyscypliny kościelnej i były wydawane przez synody prowincji kościelnych, a także zatwierdzane najwyższym autorytetem soborów i papieży. Aktualnie obowiązujące przepisy w Kościele katolickim opierają się na konstytucji apostolskiej Pawła VI *Paenitemini* z dnia 1/II 1966 r.² W Polsce przepisy te zostały zmodyfikowane, zgodnie z prerogatywami, jakich udzieliła Konstytucja poszczególnym episkopatam, przez Prymasa Polski ks. kard. Stefana Wyszyńskiego dekretem w sprawie postu z dnia 30 XI 1966 r. Kraj nasz był znany w historii z surowych postów, surowszych często niż na Zachodzie Europy, o czym świadczą najstarsze dokumenty, dotyczące historii Polski: kroniki i synody diecezjalne, mówiące o postach nie tylko w liturgicznym okresie Wielkiego Postu i piątkach całego roku, lecz także o wielu wigiliach świąt Pańskich, maryjnych i świętych.³

Kościelne przepisy postne mierzały zawsze do nadania charakteru pokutnego poszczególnym okresom liturgicznym, z którym były one związane. Podobnie dzieje

¹ Jan Paweł II, Adhortacja apostolska *Reconciliatio et Paenitentia*, Poznań 1985, s. 7.

² AAS 58, Nr 3 z dn. 31 III 1966 r., s. 177-198.

³ E. Wiśniowski, *Przepisy postne w średniowiecznej Polsce*, Roczniki Humanistyczne TN KUL 20 (19/2), z. 2, s. 51-53.

się i w bratnich Kościołach. Problemem postu, jako formy pokuty, zajmowało się wielu. Literatura, zajmująca się okresem Wielkiego Postu, jest obfita. Mniej mówi się natomiast o okresie przed Bożym Narodzeniem, zwanym w Kościele Katolickim „Adwentem”, a w Kościele Prawosławnym postem bożonarodzeniowym lub też postem filipowym. Na temat postu bożonarodzeniowego znajdujemy, z najbardziej aktualnych, kilka artykułów teologów prawosławnych.⁴ Brak ich jest natomiast wśród pisarzy katolickich.

Jak wiadomo Kościół prawosławny obchodzi w ciągu kościelnego roku liturgicznego cztery wielodniowe posty, jak też kilka postów jednodniowych.⁵ Do wielodniowych zalicza się Wielki Post przed świętem Zmartwychwstania, który liczy 40 dni, podobnie jak w Kościele katolickim, ale rozciąga się na 8 tygodni, sobota i niedziela bowiem nie wliczają się do czasu pokuty, a więc, zaczynając od niedzieli u katolików zwanej Siedemdziesiątnicą, 5 dni razy 8 tygodni daje 40 dni,⁶ a tymczasem w Kościele katolickim Wielki Post liczy tylko 6 dni w tygodniu (nie licząc niedzieli) plus 4 dni od Środy Popielcowej, co daje również 40 dni. Drugim postem w Kościele prawosławnym jest post św. Piotra i Pawła, który zaczyna się od poniedziałku po niedzieli Wszystkich Świętych (jest to w Kościele praw. pierwsza niedziela po Zesłaniu Ducha Św.) i trwa do święta apostołów Piotra i Pawła, tj. do 28 czerwca włącznie. Następnym wielodniowym postem jest post maryjny, zwany uspienskim przed uroczystością Zaśnięcia NMP, który zaczyna się 1 sierpnia i trwa do 14 sierpnia włącznie. I wreszcie czwartym wielodniowym postem, równie długim jak Wielki Post, bo trwającym również 40 dni, jest post przed Bożym Narodzeniem, zaczynający się od święta św. Filipa Apostoła dnia 14 listopada; stąd też zwany postem filipowym.

Oprócz postów wielodniowych, znane są w Kościele prawosławnym posty jednodniowe praktykowane w każdą środę i piątek, w święto Podwyższenia Krzyża (14 września), w dzień Ścięcia Głowy Jana Chrzciciela (29 września) i w wigilię Objawienia Pańskiego (5 stycznia).⁷ W *Miniei* listopadowej pod datą 14 listopada zaznacza się, że od tego dnia zaczyna się post przed Bożym Narodzeniem. Jak widać, nie nazywa się tego okresu liturgicznego adwentem, jak się to dzieje w Kościele katolickim. Jeżeli więc w artykule używamy słowa „Adwent” na oznaczenie postu prawosławnego przed Bożym Narodzeniem, bierzemy je w cudzysłów dla odróżnienia go od adwentu katolickiego. Rodzą się więc pytania, czy post ten jest jakimś szczególnym, przynajmniej w porównaniu z czasem Wielkiego Postu, czy jest postem surowym i od kiedy się datuje? Co przynosi w tym względzie liturgiczna tradycja Kościoła prawosławnego? Artykuł niniejszy ma na celu przynajmniej w części odpowiedzieć na te pytania, pragnie być przyczynkiem do pogłębienia znajomości liturgii i obyczajów Kościoła prawosławnego, zapoznając przy tym konkretnie z charakterem tego okresu liturgicznego, który u braci odłączonych nosi nazwę postu filipowego. Artykuł niniejszy opiera się na wybranych tekstach liturgicznych zawartych w *Miniei*, używanej w liturgii godzin Kościoła prawosławnego.⁸

W niniejszym więc artykule zajmujemy się następującymi zagadnieniami: powstaniem Święta Bożego Narodzenia i poprzedzającym je okresem postu, dalej „Adwentem” według prawosławnych ksiąg liturgicznych, a konkretnie w *Miniei* tego okresu, wreszcie podsumowaniem, starając się odczytać wymowę postu bożonarodzeniowego.

⁴ K. Konstantinow, *Pravostavnoje bogosluženje v žizni christianina. Predprazdnstvo Rozdiestva Christova*, Żurnal Moskowskoj Patriarchii (ZMP) 11 (1955), s. 42–47; N. Ivanov, *Put' k Viflėjemu* (O cerkownych piesnopenijach v dni predprazdnstva Roždiestva Christova), ZMP 12 (1961), s. 38–45; M. Lenczewski, *Liturgika czyli nauka o nabożeństwach. Skrypty dla Sekcji Teologii Prawosławnej*, Warszawa 1976.

⁵ Tamże, s. 192.

⁶ Por. Eteria, *Pielgrzymka do miejsc świętych*, Warszawa 1970, s. 206–207.

⁷ Lenczewski, *Liturgika*, dz. cyt., s. 192.

⁸ Wyrażam przy tej okazji moją wdzięczność ks. mgr Konstantemu Bondarukowi z Białegostoku, referentowi d/s ekumenizmu przy białostocko-gdańskiej diecezji prawosławnej za udostępnienie mi koniecznych ksiąg liturgicznych.

I. POWSTANIE ŚWIĘTA BOŻEGO NARODZENIA

Na temat powstania Święta Bożego Narodzenia istnieje już bogata literatura.⁹ Dlatego przytoczymy tylko opinie niektórych teologów, zajmujących się chrześcijańskim Wschodem. Na powstanie Święta Bożego Narodzenia miały wpływ różne czynniki, zarówno natury kościelno-państwowej, jak i kościelno-dogmatycznej.

1. Decyzje kościelno-państwowe

Najstarszy ślad Święta Wcielenia Pańskiego znajduje się w *Chronografie* z roku 354, którego świadectwo o Bożym Narodzeniu sięga roku 336. Dla święta Objawienia Pańskiego (Epifanii) najstarsze ślady obchodu uroczystości datują się również na wiek IV. Taki sąd o początku obchodów obu świąt kościelnych wydaje B. Botte na podstawie zaczynającego się wówczas porządkowania kultu w Kościele starożytnym.¹⁰

Jeśli chodzi o ustalenie najstarszej daty obchodu uroczystości Bożego Narodzenia, to w kierunku nakreślonym przez B. Botte idzie także N. Uspienski, wszakże z innego punktu widzenia. Uspienski twierdzi, że uroczystość Bożego Narodzenia była już obchodzona w roku 333, a więc zaraz po Soborze Nicejskim (325). Tego bowiem roku (tzn. 333) cesarz Konstantyn Wielki rozkazał wybudować w Betlejem kościół nad grołą narodzenia Chrystusa. Św. Helena, matka cesarza Konstantyna, poleciła również wybudować świątynię w pobliżu wymienionego, ale ku czci Bożej Rodzicielki i Jej Oblubieńca, św. Józefa. Po ukończeniu obu świątyni rozpoczęły się na dobre obchody Bożego Narodzenia, tak że już pod koniec IV w. uroczystość Wcielenia Pańskiego otrzymała w Palestynie powszechny charakter. Tak sądzi Uspienski na podstawie opisu pielgrzymki do miejsc świętych, dokonanego przez Eterię, którą on mylnie bierze jeszcze za Sylwię z Akwitanii.¹¹ Przykład Jerozolimy zaczęły naśladować, według Uspienskiego, inne kościoły wschodnie. I tak w latach 60–70 IV w. obchodzono Boże Narodzenie w Edessie, żywym ośrodku religijno-kulturalnym chrześcijaństwa wschodniego w IV i V w. O święcie Bożego Narodzenia w Edessie i w Syrii świadczyć miałyby hymny na Wcielenie Pańskie, których autorem jest św. Efreem. Tenże święty przeniósł w 365 r. szkołę teologiczną, w której nauczał, z Nisibis do Edessy. W latach 373–377 uroczystość Narodzenia Pańskiego wprowadzono także w Kapadocji. I to, co Uspienski pisze w roku 1956, nie jest żadną nowością, bowiem K. Holl uważa ustalenie daty najstarszego obchodu Bożego Narodzenia już w 1924 r. jako załatwione. „Można teraz jako pewne przyjąć, że rzymskie święto 25 grudnia zostało przyjęte w Antiochii i w Azji Mniejszej około 378 r., a w rok później przeniesione przez Grzegorza z Nazjanzu także do Konstantynopola”.¹² Należy jednak podkreślić, zaznacza Holl, że święto Bożego Narodzenia nie zostało jednakowo i wszędzie jednolicie przyjęte. W prowincjach, gdzie obchodzono święto Objawienia, długo broniono się przed wprowadzeniem Bożego Narodzenia. W Egipcie było to święto wprowadzone dopiero po zawarciu unii w 433 r. W Jerozolimie obchodzono je raz

⁹ Por. hasło „Boże Narodzenie“ w *Encyklopedii Katolickiej KUL*, Lublin 1976, t. 2, kol. 865–877, a szczególnie literaturę w opracowaniu J. Grzeskowiaka i P. Szczanieckiego.

¹⁰ B. Botte, *Les origines de la Noël et de l'Épiphanie. Étude historique*, Louvain 1932, s. 84.

¹¹ N. Uspienski powołuje się w swoim artykule w ZMP (12/1956/, s. 38–47): *Istorija i značenje prazdnika rođidstva Christova* (Aktovaja reč, proizniesienaja 9 oktjabrja 1956 g. v Leningradskoj Duchovnoj Akademii), na wydanie I. P. Pomiłowskiego w *Pravoslavnyj Palestinskij Sbornik* (t. VII – wypusk 20) z 1899 roku *Peregrinatio ad loca sancta* tekstu pielgrzymki Eterii z końca IV w. Niestety, jeszcze w 1956 r. Uspienski przypisuje to dzieło niejakiej Sylwii z Akwitanii, kiedy to już na początku XX w. zostało ustalone autorstwo dzieła w osobie Eterii. W każdym bądź razie w tekście opisu pielgrzymki Eterii Boże Narodzenie i Objawienie nie są dokładnie rozdzielane. Eteria mówi raczej wprost o Objawieniu (por. Bogojawlenie); por. Eteria, *Pielgrzymka*, dz. cyt., s. 204–206. Należy raczej przyjąć złożony proces rozwoju świąt Bożego Narodzenia i Objawienia Pańskiego, jak to słusznie zaznacza prawosławny badacz, G. Misiejuk, w artykule *Rok kościelny* w *Wiadomościach PAKP* z 1973 r.: 2 (1973), s. 51–66 i 3 (1973), s. 39–57.

¹² K. Holl, *Die Entstehung der vier Fastenzeiten in der griechischen Kirche*, Berlin 1924, s. 3.

jako Boże Narodzenie, innym razem jako święto Objawienia,¹³ Tak że dopiero w ostatnich dziesięcioleciach VI w., prawdopodobnie na zarządzenie Justyna II, cesarza, także i tutaj zaczęto obchodzić je jednolicie. Kazanie Sofroniusza na uroczystość św. Piotra i Pawła 28 grudnia jest najstarszym pewnym dokumentem na obchód uroczystości 25 grudnia w Jerozolimie.¹⁴

2. Wpływ dogmatyczny

K. Onasch zwraca uwagę na inne ważne powody, dla których święto Bożego Narodzenia zostało wprowadzone właśnie w IV w. Zależało to w dużej mierze od dogmatyczno-historycznego rozwoju nauki kościelnej, związanej z chrystologią i mariologią. I tak pisze K. Onasch: „Wprowadzenie dnia 25 grudnia w Konstantynopolu przez Grzegorza z Nazjanzu w 379 roku, w Kapadocji obok Objawienia przez Grzegorza z Nyssy w r. 382 i w Antiochii w 380 roku, gdzie zresztą dopiero z inicjatywy Chryzostoma w r. 388 bardzo uroczyste je obchodzono, zależy od uchwał drugiego ekumenicznego soboru powszechnego z roku 381 i sytuacji przed jego zwołaniem do Konstantynopola. Właśnie dzięki obu ojcom kapadockim chrystologia Wschodu umocniła się i pogłębiła. Jednocześnie obaj Ojcowie Kościoła zwrócili uwagę, że można mówić o prawdziwej boskości Boga-człowieka tylko wtedy, gdy Maryja nazywa się Theotokos”.¹⁵ Jest więc charakterystyczne, że Boże Narodzenie przyjęto w Egipcie, jak wyżej już wspomniano, dopiero po soborze efeskim z r. 431, kiedy to Maryja została ogłoszona Bogarodzicielką.

Dodajmy, że Kościół armeński nie obchodzi święta Bożego Narodzenia po dzień dzisiejszy.

Na wprowadzenie święta Bożego Narodzenia miał zatem wpływ także dogmat maryjny. Samo święto Bożego Narodzenia, jak i Advent są otoczone obchodem świąt maryjnych. Już zaraz na początku prawosławnego „Adwentu” dnia 21 listopada spotyka nas święto „Wprowadzenia Świętej Bożejrodzicielki i zawsze Dziewicy Maryi do świątyni”.¹⁶ W czasie kontrowersji mariologicznych kazania bożonarodzeniowe były głoszone w kościołach poświęconych Matce Bożej. Kościół Narodzenia Pańskiego w Betlejem jest także kościołem maryjnym. Papież Liberiusz po raz pierwszy obchodził uroczystości święto Bożego Narodzenia w Rzymie przy poświęceniu bazyliki S. Maria Maggiore, która była zresztą wzorowana na kościele Narodzenia Pańskiego z Betlejem.

To wszystko świadczy też o tym że święto Bożego Narodzenia łatwiej przyjęło się na Zachodzie, niż na Wschodzie chrześcijańskim. Tam łączono je ze świętem Objawienia, albo inaczej: na święto Objawienia składały się na Wschodzie wspomnienia różnych wydarzeń z życia Pana Jezusa, takie jak: narodzenie Jezusa Chrystusa, hołd Mędrców ze Wschodu, chrzest Jezusa w Jordanie i pierwszy cud w Kanie Galilejskiej. Jeżeli więc obchodzono święto Objawienia na Zachodzie, miało ono inny charakter i wymowę, niż to miało miejsce we wschodnim chrześcijaństwie.¹⁷ Warto to mieć na uwadze, kiedy porównuje się obchody obu świąt w Kościele katolickim i prawosławnym. To ma także swój wyraz w okresie przygotowania się do świąt Bożego Narodzenia.

¹³ Nie jest to takie pewne, co pisze Uspienski o święcie Bożego Narodzenia na podstawie opisu pielgrzymki Eterii (nie Sylwii!). Por. Uspienskiego, art. cyt., s. 44-45.

¹⁴ Holl, dz. cyt., s. 5; por. PG 87, 3, 336f. Co do święta św. Apostołów Piotra i Pawła obchodzonego w dniu 28 grudnia por. Uspienski, art. cyt., s. 43-44.

¹⁵ K. Onasch, *Das Weihnachtstfest im orthodoxen Kirchenjahr. Liturgie und Ikonographie*, Berlin 1958, s. 58-59.

¹⁶ *Minieja, Nojabr', čas' vtoraja*, Moskwa 1981, s. 167. Minieja jest księgą liturgiczną bizantyjsko-słowiańską zawierającą porządek służby Bożej jako liturgii godzin i liturgii mszalnej w odniesieniu do tekstów zmiennych dla świąt nieruchomych cyklu rocznego.

¹⁷ Zob. Misiejuk, *Rok kościelny*, dz. cyt., 3 (1973), s. 39-45.

II. POWSTANIE POSTU PRZED ŚWIĘTEM BOŻEGO NARODZENIA

Odnosnie do problemu powstania postu przed Bożym Narodzeniem, mówi K. Holl, że w rozwoju, który prowadził do powstania poczwórnego postu, to początek i koniec procesu są w historii dokładnie naświetlone. Punktem wyjścia będzie czas postu przed Wielkanocą. Stał się on w Kościele czymś normalnym jako post czterdziestodniowy już około 300 r. Zakończenie procesu tworzenia się poczwórnego postu znajdowałoby się według Holla pod koniec XII w., a mianowicie za czasów wielkiego prawnika kościelnego na Wschodzie, Balsamona.¹⁸ Zastanowimy się w dalszym ciągu nad jego liturgiczno-historycznym rozwojem i nad tym, jak się on dzisiaj przedstawia.

1. Liturgiczno-historyczny rozwój postu „adwentowego“

Najpierw trzeba zaznaczyć, że nie jest prawdą, jakoby post poprzedzał święta, należące do głównych uroczystości kościelnych, innymi słowy, nie znaczy to, że jeżeli święto jest poprzedzone postem, stanie się ono automatycznie uroczystością liturgicznie główną. Nie jest to prawdą, że post musi zawsze występować przed świętem. Są świadectwa, mówiące o czymś całkiem przeciwnym, np. post związany z Pięćdziesiątnicą jest obchodzony po święcie Zesłania Ducha Świętego. *Constitutiones Apostolorum* świadczą o poście należącym do Pięćdziesiątnicy, który działa wstecz.¹⁹

Jak się zatem przedstawia sprawa z postem „adwentowym”? O jakimkolwiek poście przed świętem Objawienia czy przed Bożym Narodzeniem w ciągu całego IV w. - nie ma żadnej wzmianki. Ale już w IV w. rodziła się myśl postu adwentowego.²⁰ O tym można przypuszczać na podstawie świątecznych wspomnień liturgicznych, które poprzedzały Objawienie. Można nawet z dużym prawdopodobieństwem udowodnić, twierdzi Holl, że przynajmniej wprowadzenie czterotygodniowego postu nastąpiło jeszcze w czasie, gdy Objawienie obchodzono jako święto Narodzenia Pańskiego. Nie można jednak przy tym twierdzić, że czas adwentu musiał być także czasem pokuty i postu. Można raczej udowodnić coś przeciwnego. Jeżeli okres przed Objawieniem wypełniało się postem, to to oznaczało, że przygotowanie na święto Narodzenia Zbawiciela traktowano jako okres ważny i święty.

Post przed Bożym Narodzeniem rozwijał się powoli. Tu musiała nastąpić najpierw zmiana mentalności, zanim adwent zaczęło się wiązać z postem. Decydujący był tu punkt widzenia, wynikający z samej liturgii, że adwent stanowi zapowiedź zawartą w starotestamentalnych tekstach i prowadzi do jej wyjaśnienia i pogłębienia w Ewangelii. Powoli powstawała myśl, że zarówno święto Zmartwychwstania Pańskiego, jak i obchód Bożego Narodzenia potrzebują wewnętrznego przygotowania przez post. Stąd można z niektórych danych wyciągnąć wniosek, że w Antiochii na początku VI w. adwent zaczynało się 1 grudnia. Dosłownie mówi uczone niemiecki w następujący sposób: „Najpóźniej przy końcu VII wieku osiągnięto w Kościele greckim to przekonanie, że czas postu po Zesłaniu Ducha Świętego i czas postu adwentowego należy zrównać z czasem Wielkiego Postu i tak samo rozciągnąć go na 40 dni”.²¹

M. Lenczewski pisze w swoim podręczniku liturgiki, że post Bożego Narodzenia ustanowiono jeszcze w starożytności, celem należytego przygotowania wiernych do godnego spotkania wielkiego święta chrześcijańskiego. Ujednoczenie obchodu i czasu trwania postu nastąpiło jednak później. Data, jaką podaje Lenczewski, zgadza się zresztą z tym, co twierdził K. Holl, mówiąc o czasach kanonisty prawosławnego Balsamona, a mianowicie, mówi Lenczewski, że ze względu na potrzebę ujednoczenia obchodu postu i trwania go w różnych Kościołach, Sobór w Konstantynopolu w 1166 r. postanowił, aby post ten trwał od dnia 14 listopada.²²

¹⁸ Holl, dz. cyt., s. 3.

¹⁹ Tamże, s. 19.

²⁰ Tamże.

²¹ Tamże, s. 26-27.

²² Lenczewski, *Liturgika*, dz. cyt., s. 194.

2. Przepisy postne w okresie przed Bożym narodzeniem

Do świąt Bożego Narodzenia wierni są przygotowywani przez post czterdziestodniowy. O surowości postu, wprowadzie przed Wielkanocą, donosi Eteria w swojej *Pielgrzymce do miejsc świętych*.²³ Według obowiązujących przepisów w Kościele prawosławnym, post powinien być zachowywany w poszczególne dni tygodnia, tzn. w poniedziałek, środę i piątek.²⁴ Według złagodzonych dzisiaj przepisów zaleca się jednak przestrzeganie postu tylko we środę i piątek. W tych dniach nie spożywa się potraw gotowanych, a tzw. suchy posiłek wolno spożywać tylko jeden raz w ciągu dnia. We wtorek i czwartek można pić wino i przygotowywać potrawy na oleju; w sobotę i w niedzielę wolno także jeść ryby. Szczególnie surowy post stawał się w dniach przedświątecznych, zaczynając od dnia 20 grudnia. W wigilię Bożego Narodzenia chrześcijanie nie powinni przyjmować żadnych posiłków do późnego wieczora, tzn. do liturgii wieczornej.

W tym też czasie „adwentowym“ nie powinno się zawierać małżeństw, a małżonkom zalecana jest wstrzeźliwość małżeńska i powstrzymanie się od rozrywek.

Te przepisy odnośnie do postów znalazły swój wyraz w *miniei*, przynajmniej w tej, którą Malcev przetłumaczył na język niemiecki i wydał w dwóch językach: słowiańskim i niemieckim dla wiernych w Niemczech, gdzie przy ważniejszych świątach „adwentowych“ zaznacza się: „Pozwolono na wino i olej”.²⁵ Jest to w każdym bądź razie jakimś znakiem zewnętrznym postu na przyjęte wewnętrzne postawy. Jaka jest tradycja liturgiczna i jaka jest jej wymowa wewnętrzna?

III. „ADWENT“ W KSIĘGACH LITURGICZNYCH

Prawosławny „Adwent“ nie posiada własnych ksiąg liturgicznych, przeznaczonych dla tego tylko okresu, w przeciwieństwie do Wielkiego Postu i Wielkanocy, które mają własne księgi: *Triod' postanaja*²⁶ i *Triod' cvietnaja*.²⁷ Oprócz dwóch niedziel przed Bożym Narodzeniem, tj. niedziel praprzodków i przodków Jezusa, które bezpośrednio wskazują na narodzenie Jezusa jako człowieka, jak też wigilii Bożego Narodzenia i samego dnia Narodzenia Pańskiego – posiadających własne teksty – nie ma odrębnych ksiąg, przeznaczonych na okres „Adwentu“. Są jednak oryginalne szczegóły, które ukazując specyfikę tego czasu liturgicznego, wskazują na zbliżające się święta Bożego Narodzenia. O tym będzie mowa w dalszym ciągu artykułu.

1. Porównanie z okresem Wielkiego Postu

„Adwent“ prawosławny nie posiada własnych ksiąg liturgicznych. Posiada je natomiast czas wielkanocny poprzedzony Wielkim Postem. „Adwent“ nie nosi też charakteru pokutnego, jak to ma miejsce w czasie postu przed Zmartwychwstaniem. Post bożonarodzeniowy odznacza się natomiast charakterem bardziej maryjnym, w prze-

²³ Eteria, *Pielgrzymka*, dz. cyt. s. 209.

²⁴ O postach zob. u S. Smirnova w dodatku do jego książki *Drevnierusskij duchovnik. Izsledovanija po istorii cerkovnago byta* zatytułowanym *Materialy dlja istorii drevnie-russkoj pokajannoj discipliny (Tieksty i zamietki)*, Moskwa b.r.w. (1914), Repr. Gregg Int. Publishers Limited, England 1970; ustawy o postach: m.in. *ustaw ljudiem o filipovie govienii*, s. 182–184.

²⁵ A. Maltzev, *Menologion der orthodox-katholischen Kirche des Mordenlandes. Deutsch und slawisch unter Berücksichtigung der griechischen Urtexte*. Mesjaceslov', Berlin 1900.

²⁶ Księga liturgiczna, biz.-słowiańska, zawierająca porządek służby Bożej jako liturgii godzin i jako liturgii mszalnej w odniesieniu do tekstów zmiennych dla świąt ruchomych cyklu tygodniowego, przypadających w okresie Wielkiego Postu i Wielkiego Tygodnia (por. O. Narbutt, *Historia i typologia ksiąg liturgicznych bizantyjsko-słowiańskich. Zagadnienie identyfikacji według kryterium treściowego*, Warszawa 1979, s. 59).

²⁷ Księga liturgiczna biz.-słowiańska, zawierająca porządek służby Bożej jako liturgii godzin i jako liturgii mszalnej w odniesieniu do tekstów zmiennych dla świąt ruchomych cyklu tygodniowego w okresie wielkanocnym (O. Narbutt, dz. cyt., s. 59).

ciwieństwie do chrystologicznych cech okresu wielkopostnego. Już zaraz na początku „Adwentu“ spotyka nas święto maryjne „Ofiarowanie (Wprowadzenie) NMP w świątyni“.²⁸ Już tu w wieczerni święta na śpiew „Gospodi vozvach“ stichir na głos 8 przed czytaniem podkreśla:

„Po Twoim urodzeniu Boża Oblubienico Pani przysłała do świątyni uczyć się w Świętym Świętych jako uświęcona. Wtedy i Gabriel posłan był do Ciebie, Niepokalanej, przynosząc Ci pokarm. Całe niebo się zdziwiło widząc Ducha Świętego wcielającego się w Ciebie...“

„Po rozdiestwie Tvojem, Bogonievisto Vladyčice, prišla jesi v chram Gospodien' vospitatisja vo svjataja svjatyach, jako osvjaščenna; togda i' Gavriil poslan byst' k Tiebie, Vsieneporočnej, pišč Tiebie prinosja. Niebiesnaja vsja udivišasja, zrjašče Ducha Svjatogo v Tja vsiel'šasja...“²⁹

Podobnie w litii na stichownie stichir w głosie 5-tym opiewa przyszlą Bożą Rodzicielkę:

„Niech się cieszy niebo i ziemia. Niebo mądre, widząc Nadchodzącą do Domu Bożego, aby się godnie wychować, jedyną i niepokalaną Dziewicę. Do Niej zawołał zdumiony Zachariasz o Bramy Pańskie, Tobie otwieram drzwi świątyni na oścież, ciesz się w nim śpiewając. Poznałem bowiem i uwierzyłem, że zbawienie Izraela nadchodzi jawnie i z Ciebie rodzi się Bóg Słowo, darząc świat wielką miłością“.

„Radusja, Niebo i ziemlja, Niebo umnoje, grjaduščeje zrjašče, v božestvennyj dom vospitatisja čestno, Dievu jedinu i neporočnuju, k Niježe divjasja Zacharija vopijaše: Dviera Gospodnja, chrama otverzaju Tiebie dvieri, radujuščijsja v niem likovstvuj, poznach bo i vierovach, jako že izbavlenije prijdiet projavlenno Izrailevo i roditsja iz Tiebie Bog Slovo, darujaj mirovi vieliju miłost“.³⁰

Oczekiwane zbawienie przychodzi jako wielki dar Boży, jako Jego łaska, a Maryja ma tu swój niezaprzeczalny udział, ponieważ będzie Rodzicielką Bożą. Od momentu Ofiarowania Maryi w świątyni, śpiewane są w liturgii godzin w Kościele prawosławnym już bożonarodzeniowe irmosy w czasie kanonu na utreni. „Adwent“ więc jest napełniony atmosferą oczekiwania. Tę samą atmosferę można odczytać także ze wspomnień świętych z tego okresu liturgicznego.

2. Uroczystości Apostołów i świętych w prawosławnym „adwencie“

Jest charakterystyczne, że w okresie liturgicznym „Adwentu“ są obchodzone święta Apostołów, a mianowicie: 14 listopada w dzień rozpoczęcia się postu filipowego – uroczystość św. Filipa Apostoła, 16 listopada – św. Mateusza i 30 listopada św. Andrzeja Apostoła jako najwcześniej powołanego (Piervozvannago). W czasie obchodów świąt Apostołów są śpiewane przedbożonarodzeniowe stichiry, które przycgotowują wiernych krok za krokiem na nadchodzące święta Bożego Narodzenia.

Oprócz obchodów dni Apostołów, przypadają na czas „Adwentu“ święta szczególnie w Kościele prawosławnym czczonych świętych. I tak: 24 listopada – św. Katarzyny męczennicy, 4 grudnia – św. Barbary męczennicy. Tego samego dnia także św. Jana Damasceńskiego, 6 grudnia – św. Mikołaja Cudotwórcy, 7 grudnia – św. Ambrożego z Mediolanu i 20 grudnia – św. Ignacego Męczennika. Obchód dnia św. Ignacego z przydomkiem Teoforos, przypada już na czas bezpośrednio poprzedzający Boże Narodzenie, czyli na dni „przedprazdnstva“ od 20 do 24 grudnia.³¹ Kondak ze święta św. Ignacego śpiewany na utreni po 6 pieśni przynosi myśli o mającym już wkrótce nastąpić Narodzeniu Chrystusa:

²⁸ *Minieja, Nojabr', čast' vtoraja*, dz. cyt., s. 167.

²⁹ *Tamże*, s. 169.

³⁰ *Tamże*, s. 1/2.

³¹ *Tamże, Dekabr', čast' vtoraja*, Moskva 1982, s. 83.

„Dzień, niosący światło Twoich świetlanych czynów, przepowiada Rodzącego się w pieczarze, bo tego pragnąc w miłości nim się nasycić, spieszyłeś być zjedzonym przez dzikie zwierzęta. Dlatego będziesz nazwany „Noszący Boga”, Ignacy przestawny”.

„Śvietłych podvig Tvoich svietonosnyj den' predpovedujet všiem v viertiepie Roždiennago: siego bo žaždaja od ljubvie nastaditjsja, poščętsja jesi ot zvierej sniedien byti. Siego radi i „Bogonosiec” nareksja jesi, Ignatie všiemudre”.³²

Inne śpiewy tegoż dnia łączą życie świętego ze zbliżającą się uroczystością. Św. Ignacy, żywiąc nieograniczoną miłość do Chrystusa, jest gotowy wszystko wycierpieć, staje się w ten sposób przykładem do naśladowania także i dla wiernych, aby oczekiwali z taką samą tęsknotą ich Zbawiciela. Podobnie działo się zresztą i z innymi świętymi obchodzonymi w czasie przygotowującym na Boże Narodzenie. Tęsknota za jak najściślejszym zjednoczeniem z Chrystusem była właściwie dla świętych Nowego Testamentu już istniejącą rzeczywistością, która nabiera najwyższego napięcia w czasie Bożego Narodzenia. Inaczej sprawa przedstawia się ze świętymi Starego Testamentu.

3. Święta Proroków i Praojców Chrystusa

Dla sprawiedliwych Starego Testamentu obietnica Zbawiciela zanurzona była jeszcze w ciemnościach. Prorocy jednak przewidywali już z całą pewnością nadejście Mesjasza. Dlatego „Adwent” włącza też i święta Proroków do tego okresu liturgicznego. W „Adwencie” prawosławnym są obchodzone następujące święta proroków: 19 listopada – proroka Abdiasza, 1 grudnia – Nahuma, 2 grudnia – Habakuka, proroka Sofoniasza – 3 grudnia i wreszcie 16 grudnia – proroka Aggeusza. Prorok Daniel wraz z trzema młodzieńcami jest specjalnie wyróżniony dnia 17 grudnia. Kondak na święto proroka Habakuka podkreśla przyjęcie Chrystusa narodzonego z Dziewicy i wyraźnie wskazuje na Zmartwychwstanie:

„Ty ogłosiłeś całemu światu z południa przyjście Boże z Dziewicy, Habakuk, głosie Boży, a stojąc na Bożym czuwaniu objawiłeś światu przez Anioła Zmartwychwstanie Chrystusa, dlatego wołamy z radością do Ciebie: ciesz się, proroków jaśniejąca dobrocią”.

„Vosglasivyj vsielennej ot juga prišestvije Božije ot Dievy, Avvakumie Bogoglagolivie, i na božestviennoj straži predstojanijem syšanija, ot svietonosna Angiela Christovo Vozkresenije izviestil jesi miru. Siego radi viesielo zoviem ti: radujtsja prorokov svietaja dobroto!”³³

W święto proroka Sofoniasza w kondaku na utreni brzmi zbliżające się zbawienie:

„Ukazałeś się oświecony duchem Bożym, proroku Sofoniaszu, kiedy zapowiedziałeś Boże objawienie: ciesz się córko Syjonu Jerozolimskiego, głoś (światu): Twój król nadchodzi przynosząc zbawienie”.

„Javilsja jesi svietozaren Božestviennym Duchom, Proroče Sofonie, Božije javlenie vozgłasiv: radusja zielo Dšči Sionja Jerusalimova, propovieżd: sie car Tvoj grjadiet, spasajaj!”³⁴

Wspomnienie świętych proroków jest zatem obchodzone szczególnie uroczystie. Z jedenastu dni adwentowych (19, 26 i 29 listopada i 1, 2, 3, 8, 14, 16, 18 i 19 grudnia), w których dozwolony jest śpiew „Alleluja”, pięć razy wypada na święta proroków. Inne dni, w których wolno śpiewać „Alleluja”, są dniami wyróżnionymi, a mianowicie święto Apostołów, którzy należą do grona 70 uczniów Jezusa, przypadające na dzień 8 grudnia, dalej wspomnienie św. Sebastiana męczennika dnia 18 grudnia i dzień św. Bonifacego męczennika – 19 grudnia. Śpiew „Alleluja” wskazuje właściwie na Chrystusa zbawiającego, który uwalnia nas od grzechów. Tęsknota za uwolnieniem

³² Tamże, s. 96.

³³ Tamże, část' piervaja, dz. cyt., s. 39.

³⁴ Tamże, s. 102.

z grzesznego stanu była charakterystyczna nie tylko dla proroków, jest ona właściwa dla całej ludzkości. Jest przy tym zaskakujące, że w dniach, w których dozwolone jest śpiewać „Alleluja”, stichiry są skierowane nie do Pana Jezusa, lecz do Matki Bożej. Jest to jeszcze jeden mariologiczny rys prawosławnego „Adwentu”. Oczyszczenie z grzechów jest jedną z wiodących myśli w czasie bożonarodzeniowego postu, inną natomiast jest pobożne życie proroków w przyjaźni z Bogiem, jak to zaznacza Konstantinow w artykule *Prawosławne nabożeństwo w życiu chrześcijanina*: „Łaska Ducha Świętego zamieszkała w Tobie, o Boży Proroku, i z Twoich promieni uczynił On płonąca świecę”.³⁵ Wzmocniony łaską Bożą, przygotowuje Kościół swoich wiernych na mające nastąpić przyjście Chrystusa jako człowieka. Te zasadnicze cechy noszą także niedziele adwentowe tuż przed Bożym Narodzeniem, poświęcone Praojcom Jezusa, chociaż chodzi tu przecież tylko o przodków według ciała. Dominujące u tych postaci jest ich życie w Duchu Bożym i przede wszystkim ich wiara. Właściwie są dwie niedziele, poświęcone przodkom Jezusa. Pierwsza z nich (druga przed Bożym Narodzeniem) nazywa się niedzielą świętych praojców (Sv. Praotiec). W stichirach, troparionie i kanonie godzin są wychwalani patriarchowie, prorocy i bogobojni mężowie Starego Testamentu, którzy żyli z wiarą w mającego nadejść Mesjasza. W tę niedzielę czyta się Ewangelię o Wieczerzy Pańskiej, na którą są zapraszani wszyscy wierni. Druga niedziela bezpośrednio przed Bożym Narodzeniem jest poświęcona przodkom Jezusa, zaczynając od Adama. Posiada ona także specjalne stichiry, troparion i kanon, a na Liturgii czyta się Ewangelię wg. św. Mateusza przedstawiającą genealogię Chrystusa.³⁶

Ważną rolę w sensie przygotowania do Bożego Narodzenia pełnią trzej młodzieńcy w piecu ognistym. Kondak, śpiewany na utreni, wyrażający w krótkich słowach, ogólnie rzecz biorąc, bądź to syntetyczny zyciorys świętego, bądź historii dotyczącej określonej tajemnicy zbawienia, jest tu ten sam tak w Niedzielę św. Praojców, jak też w Niedzielę św. Ojców Jezusa, jak również 17 grudnia, kiedy oddaje się cześć trzem młodzieńcom.³⁷ Opiewa on wytrwałą wiarę sprawiedliwych Starego Testamentu, tęsknotę za Miłosiernym i Jego pomocą, jak też zapowiada ów święty ogień, dzięki któremu Maryja przyjmie Słowo Boże:

„Wzbraniając się czcić obraz wykonany ludzką ręką, ale uzbrojony w niedającą się opisać Istotę, o trzykroć święci, staliście się sławni, bohaterko znosząc ogień stojąc w środku płomieni nie do wytrzymania, wzywaliście Boga: pośpiesz o Szczodroblivi, przyjdź szybko jako Miłosierny nam na pomoc, bo ty możesz, jeżeli zechcesz”.

„Rukopisannago obraza ne početše, no nieopisannym Suščestvom zaščitivšesja treblaženii, v podvizie ognja proslavitiesja: sredie že plamene niesterpimago stojašče, Boga prizvaste uskori, o Ščedryj, i potščisja, jako miłostiv, v pomošč našu, jako možeši chotjaj!”³⁸

Modlitwa do NMP, która kończy stichiry w dniu św. proroka Daniela i trzech młodzieńców, zwana: Bogurodicen, nosi charakter w pełni bożonarodzeniowy, szczególnie te śpiewane na stichownie Oktoicha. Dla przykładu podajemy tylko jeden „Bogurodicen” z pieśni 6:

„Oto Dziewica w rzeczywistości poczęła Chrystusa Boga napelniona Duchem. Jej to pierwowzór przewidział sławny Daniel”.

„Se Dieva vo utrobie javie začinajet Christa Boga, osijavšisja Duchom. Jejaže preobraženije providjaše Daniil slavnyj”³⁹

I jeszcze raz na stichownie Oktoicha trzej młodzieńcy podkreślają przyszłe tajemnice zbawienia za pośrednictwem Maryi Dziewicy:

³⁵ Konstantinow, dt. cyt., s. 42.

³⁶ Por. Lenczewski, dz. cyt., s. 171.

³⁷ Zob. Minieja, Dekabr’, část’ piervaja, s. 414; tamże, část’ vtoraja, s. 64 i tamże, s. 11.

³⁸ Tamże.

³⁹ Tamże, s. 10.

„Ty chciałeś rozumne słońce prawdy zająśnić z łona Dziewicy, jak z pieca ognistego promieniają nam świetliste gwiazdy trzech młodzieńców równych liczbą Trójcy św., przedziwne tajemnice nam zapowiadają. A z nimi Daniel znakomity prorok, przepowiada jak sięga światło, Chrystusa, kamień nie ręką uczyniony z góry przyniesiony, od Dziewicy pochodzący ku naszemu zbawieniu”.

„Myslennomu Słońcu prawdy iz Dievičeskaja utroby vozsjati choťjašču, jakože svietłyje zviezdy predosijajut nam ot piešči ogniennyja ravnocislennii Troicy otrocy, starannoje tainstva soboju predznamienujušče, z nimi ubo i Daniil, svietlejšyj prorok, predozarjajet koncem svetom prorečenija, Christa propovieduje nierukosiečnyj kamien', ot gory priniesiennyja, Dievy, proischoďjaščago, vo spasienije duš našych“.⁴⁰

Prorok Daniel i trzej Młodzieńcy osiągnęli zwycięstwo na drodze postu, pokuty i oczyszczenia. Post był dla nich środkiem do przewyciężenia namiętności. W ten sposób stają się oni wzorem wiary i wyrzeczenia się dla wierzących; te cechy i takie nastawienie powinny być najlepszym środkiem przygotowania się na Boże Narodzenie Chrystusa Pana. Stąd też i prorok Daniel i trzej Młodzieńcy zdobyli dla siebie przez ich postawę szczególne miejsce w liturgii „adwentowej“ Kościoła prawosławnego.

4. Dni przedświąteczne przed Bożym Narodzeniem

Adwent, czyli post przed Bożym Narodzeniem, nie ma u prawosławnych, jak powiedzieliśmy, żadnej własnej księgi liturgicznej, przeznaczonej wprost na ten czas roku kościelnego, jak to ma miejsce w okresie Wielkiego Postu. Niemniej jednak pięć dni bezpośrednio poprzedzających uroczystości bożonarodzeniowe służą jako wprost przygotowujące na Boże Narodzenie. Te dni bezpośredniego przygotowania się na dzień Narodzenia Chrystusa tworzą wiele tekstów liturgicznych w oparciu o teksty Wielkiego Postu, a szczególnie Wielkiego Tygodnia. W czasie przedświątecznym (20–24 grudnia) cel Wcielenia staje się klarowny i przejrzysty: jest nim zbawienie człowieka. Już tu wyłania się na światło dzienne to, co jest właściwe dla Świętego Tygodnia Wielkiego Postu: ogołocenie się Chrystusa ze wszystkiego stając się Człowiekiem. Jeżeli się dokładniej przeanalizuje teksty liturgiczne tych dni przedświątecznych, staje się to zupełnie jasne. Zatem cel postu przed Bożym Narodzeniem jest duchowy; ma prowadzić wiernych do głębszego przygotowania się do spotkania z tak wielką tajemnicą Bożą, jaką jest wcielenie, a zarazem tak bliską nam ludziom, gdy Bóg staje się Człowiekiem.

IV. ZNACZENIE I WYMOWA POŚTU BOŻONARODZENIOWEGO

Liturgia wschodnia ma za swój główny, używając wyrażenia teologii wschodniej, cel epikletyczny, tzn. zmierzający do przemiany człowieka, do przemiany chrześcijanina uczestniczącego czy to w liturgii eucharystycznej czy to w modlitwie godzin. Jest to zatem bardzo wewnętrzny, duchowy cel. Podobnie zresztą każdy post zmierza najpierw do oczyszczenia człowieka z przywiązań cielesnych, a dalej dzięki temu, aby oczyścić go z jego namiętności i przywiązań ziemskich, co w rezultacie ma prowadzić do odrodzenia jego życia duchowego. Jednak każdy post liturgiczny charakteryzuje się własną tematyką liturgiczną i specyficznym związkiem ze świętem, do którego jest przywiązany.

Post bożonarodzeniowy z jednej strony przygotowuje na święta Narodzenia Jezusa, z drugiej zaś odnosi się do początku roku kościelnego, a więc do tego okresu czasu, w którym są zebrane plody ziemi; tak wierni, przygotowując się do święta Narodzenia Pańskiego, powinni przynosić owoce życia duchowego. Św. Leon Wielki, papież, uznaje ten post za ofiarę przyniesioną Bogu na znak dziękczynienia za zebrane owoce ziemi. Jednocześnie łączy się on z uczynkami miłosierdzia, które należy przynieść podczas tego okresu czasu.

⁴⁰ Tamże, s. 14.

Post adwentowy jest często łączony z postem Mojżeszowym przed ukazaniem się mu Boga na górze Synaj. Tak jak Mojżesz pościł, przygotowując się na spotkanie z Bogiem, tak i my pościmy przez czterdzieści dni, idąc na spotkanie z Chrystusem wcielonym. Podczas gdy Bóg objawił się Mojżeszowi poprzez kamienne tablice przykazań, tak nam objawia się jako człowiek zrodzony z Maryi.⁴¹

„Adwent“ w Kościele prawosławnym ma jeszcze inne znaczenie. Rok kościelny jest tam podzielony na dwa cykle: pierwszy to grupa świąt nieruchomych, a drugi to święta ruchome. Do nich dołączają się święta maryjne, tworząc w ten sposób sławną liczbę „dwunastu“ wielkich świąt Kościoła prawosławnego. Cykl świąt nieruchomych jest historycznie znacznie młodszy od cyklu świąt ruchomych. W kręgu świąt ruchomych Zmartwychwstanie znajduje się w centrum i do niego przyporządkowane są inne święta tej grupy. W cyklu świąt nieruchomych natomiast centrum stanowią święta Bożego Narodzenia i Objawienia Pańskiego.⁴² W obu tych świątach akcenty są rozłożone inaczej, ale razem tworzą one jedną tajemnicę zbawienia. Na Boże Narodzenie, jak wynika to z tekstów liturgicznych, przeznaczonych na ten czas, rodzi się nadzieja na nadejście światła ku oświeceniu ludzkości. Na ten moment czekali sprawiedliwi Starego Przymierza. Obietnica zbawienia miała się wkrótce wypełnić, co przewidywali i przepowiadali prorocy. Zbawienie przychodzi przez Boga, który ma stać się człowiekiem i narodzić się z Dziewicy. Takie myśli przenikają czas przed Bożym Narodzeniem, który jest także nazywany i traktowany jako post bożonarodzeniowy. Liturgia bizantyjska nie ma właściwego „Adwentu“, pomimo tego, że w formie czterdziestodniowego postu poprzedza Boże Narodzenie. Wielorakie posty Kościoła wschodniego nie mają bowiem charakteru ascetyczno-moralnego, ale kulturowo-sakramentalny. One nie zmierzają jedynie do ćwiczenia woli ani też poprzez pokrośnienie namiętności i ascetyczny trening jedynie godnie przygotowywać wiernych na dni świąteczne; post ma raczej przedstawić ludziom w sposób najbardziej przystępny formę życia aniołów, czyli życia według wartości świata niebieskiego. Tym samym poprzez post bierze się udział w kulcie, jaki aniołowie nieustannie oddają Bogu. I można z przekonaniem powiedzieć – biorąc udział w ćwiczeniach postnych – że nie ziemski pokarm karmi dusze, lecz właśnie pokarm niebieski.⁴³

Czas postu bożonarodzeniowego u chrześcijan prawosławnych przedstawia to wszystko, co zostało powiedziane na temat znaczenia duchowego postu, w sposób radosny, ale zarazem i poważny. Powaga ta może mieć swoje wspólne korzenie z pozachrześcijańskimi ideami z czasu, kiedy to jeszcze młode chrześcijaństwo wznosiło w powszechnie wówczas panującej klasycznej greckiej filozofii. Według tej ostatniej znaczyło, że droga w kierunku do przyjęcia człowieka do sfery boskiej prowadzi przez wyrzeczenie się i im większe misterium przedstawiało się do osiągnięcia ludzkiemu stworzeniu, tym głębszego wymagało to przygotowania ze strony człowieka. Ta myśl jest najbardziej wyrażona w czasie Wielkiego Postu, a ona, jak zaznaczyliśmy, miała też wpływ na inne posty liturgiczne. Wszystkie posty przy tym nie mogą przejść obojętnie obok tej prawdy, że rzeczywiście głęboka radość chrześcijańska ma swoją przyczynę w głębokiej powadze.⁴⁴

W poście bożonarodzeniowym u prawosławnych nie da się ukryć owej radości oczekiwania Narodzenia Pana. Niech więc te nasze rozważania na temat postu bożonarodzeniowego w Kościele prawosławnym, opartych na prawdach zawartych w tekstach liturgicznych modlitwy godzin, zakończą się śpiewem z Wigilii Bożego Narodzenia: „Zbliży się Słońce, które nie zna zachodu, promieniuje z dziewiczego łona, by wszechświat oświecić. Bądźmy gotowi przyjąć Tego, który przychodzi przez cudowne narodzenie, aby nam otworzyć zamknięte bramy Edenu“.

⁴¹ Konstantinow, dz. cyt., s. 36–37.

⁴² Por. Misiejuk, *Rok kościelny*, dz. cyt., 2 (1973), s. 52–53.

⁴³ J. Tyciak, *Das Herrenmysterium im byzantinischen Kirchenjahr*, Trewira 1976, s. 99.

⁴⁴ Holl, dz. cyt., s. 40.

DER „ADWENT“ IN DER LITURGISCHEN TRADITION DER ORTHODOXEN KIRCHE

Zusammenfassung

Fasten gehört zu einer der Formen der Buße. Darüber sprachen die letzten Päpste Paul VI. und Johannes Paul II. Das Fasten findet sich schon in der uralten Tradition der Kirche und nach ihr sollte zur Bekehrung des Menschen führen. Das kirchliche Fasten wurde schon seit jeher in die liturgische Tradition eingebaut. Es geht uns aber um die Tradition der orthodoxen Kirche, vor allem der Ostslawen, bei denen sie mit dem Weihnachtsfest verbunden wird. Die orthodoxe Kirche begeht vier Fastenteile: vor Ostern, nach Pfingsten, das gerade auch vor dem Fest der hl. Apostel, Peter und Paul fällt, Mariensfasten und eben das Weihnachtsfasten. Das letztere unterscheidet sich vom katholischen Advent, deshalb nennen wir ihn nicht Advent einfach, sondern Weihnachtsfasten.

Im Artikel befassen wir uns mit der Entstehung der Weihnachtsfeier, dann mit der Entstehung des Weihnachtsfastens. Im dritten Kapitel geben wir die Eigenschaften dieses Fastens an. Das erfolgt nach dem *Minieja*, des liturgischen bizantinisch-slawischen Buches, das Stundenliturgie vor allem beinhaltet.

Im orthodoxen „Adwent“ lässt sich den Einfluss der grossen Fastenzeit vor Ostern entdecken, in dieser Zeit werden ausserdem die Feier der Apostel und einiger in der orthodoxen Kirche besonders verehrten Heiligen, sowie die Propheten und Vorfäter Christi gewürdigt. Alle diese Feierlichkeiten deuten auf die sich nähernde Geburt Jesu Christi an, und vor allem tun das die Tage der Vorfeier des Weihnachtsfestes, die vom 20. bis zum Weihnachtsvigil auf eine besondere Weise begangen werden. Vom orthodoxen Weihnachtsfasten lässt sich sagen, ausser dieser oben genannten Eigentümlichkeiten, dass es mehr auf ein inneres Fasten als auf ein leibliches, eingestellt ist, obwohl die orthodoxe Kirche vom strengen Fasten bekannt ist. Das leibliche Fasten sollte die Gläubigen jedenfalls zu dem engelschen Kultus nähern bringen, den allein Gott von allen Geschöpfen zusteht.